

Hodnotové aspekty kázňovej prózy Bohuslava Tablica

Erika Brtáňová

BRTÁŇOVÁ, E.: Axiological aspects of Bohuslav Tablic's sermon prose
SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 69, 2022, no. 6, pp. 605-615

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.6.6>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1216-9455>

Key words: Enlightenment, sermon prose, religious values, moral values, Bohuslav Tablic

The poet, author, and Protestant priest Bohuslav Tablic (1769 – 1732) only published seven occasional speeches from his sermon writings. As he explained, this was due to the lowered interest of the readers in religious literature as such. Sermons that were published strongly aimed at forming the readers' values and opinions with respect to general religious issues. Influenced by Enlightenment rationalism, Tablic focused on moral norms in his sermons. He saw the solution to the critical state of his own Evangelical Church of the Augsburg Confession and the loose morals of its members in a deepening of the confessional awareness of the community. He believed in a strong (supernatural) motivation of religion towards moral purity and sought the benefits of religion in spiritual unity of the society, its effective working, and quality social relations. He saw religion as a significant educational and culture-forming phenomenon. The country's progress in Tablic's view was to be based on active participation of morally mature and educated citizens on the religious and public life. In his sermons, like in his other writings, he is a moderate enlightened thinker and author.

Kľúčové slová: osvietenstvo, kázňová próza, náboženské hodnoty, morálne hodnoty, Bohuslav Tablic

Bohuslav Tablic (1769 – 1732) je pokladaný „za najpozoruhodnejší zjav v dejinách slovenskej poézie prvých dvoch desaťročí 19. storočia“ (Vojtech 2004: 34). Jeho mnohostranné záujmy a životné skúsenosti našli výraz aj v textoch jeho kázni, ktoré tvoria z hľadiska porozumenia jeho autorskej osobnosti a stratégie písania dôležitú súčasť jeho literárnej tvorby. Veď jeho prvá tlačou uverejnená kázeň *Nejmoudřejší a nás k šesti vedoucí cesty Boží* vyšla v tom istom roku – 1802, v ktorom debutoval ako básnik tak časopisecky (básnickou skladbou *Csövár, hrad Raškův* v Puchmajerovom alamanchu *Nové básně*), ako aj knižne (príležitostnými veršami *Dva zpěvy*).

Túto kázeň predniesol pri rozlúčke s členmi cirkevného zboru v Ači (Acsa) v Peštianskej stolici. V emotívne pôsobivej reči hovorí o význame Božieho vedenia v ľudskom živote. Členov ačského cirkevného spoločenstva i seba samého utešuje konštatovaním, že hoci rozlúčky sú často bolestné, Boh, ktorý riadi pozemské cesty, vedie človeka k šťastiu a blaženosti tým, že rozhoduje o jeho životných okolnostiach – o jeho narodení, výchove a povolani: „Každého z nás Bůh k tomu povolání povolal, ku kterémž mu schopností a způsobností udělil, takže nám jen na tyto schopnosti ohlédati se potřebí, abychom zvěděli, k čemu sme povoláni“ (Tablic 2018: 56). Božie cesty, pre človeka nepredvídateľné a neraz naňho bolestne doliehajúce, sú najrozumnejšou voľbou, ale vyžadujú podriaďiť sa Božej vôli a trpezlivo znášať všetky protivenstvá. Tablicov dôraz na rozumové riešenie životnej situácie spojenej s hlbokým citovým pohnutím nemusí mať len biblické zdôvodnenie, ale do istej miery môžu súvisieť i s „kultúrou rozumu“, popri ktorej sa v období vrcholného osvietenstva začína presadzovať aj „nová kultúra citu“ (Bahr 2006: 48).

Obidve kultúry rezonujú v Tablicovej publikovanej kázňovej tvorbe, ktorú predstavuje sedem príležitostných rečí. Okrem rozlúčkovej reči v Ači vydal ešte dve samostatné kázne. Pri úmrtí správcu školy v Skalici Adama Škultétyho (1748 – 1803) zložil reč *Památka dobře zasloužilých lidí, i po jejich smrti živá a požehnaná* (1803). Pri príležitosti uvedenia banskobystrického seniora Krištofa Lychiho (1744 – 1814) do úradu superintendenta banského okolia predniesol reč *Co biskup činiti má, aby užitek z náboženství Kristova v krajině obdržán byl*, ktorá vyšla v zborníku príhovorov venovaných tejto udalosti.

Tablicova kazateľská produkcia vrcholí tlačou *Sbírka svatých řečí* (1821). V predslove *K láskavému čtenáři* informuje čitateľa, že zbierku nevydal z vlastného popudu, ale po oslovení priateľmi, ktorí ho požiadali, aby zostavil aspoň jeden celoročný cyklus kázni (Tablic 1821). Do edície však zahrnul iba štyri reči z rozpätia rokov 1804 až 1819, ktoré predniesol pri rozličných príležitostiach – pri korunovácii uhorského kráľa Františka II. za rakúskeho cisára (1804), slávnostnom uvedení Adama Daniela Lovicha (1760 – 1831) do úradu superintendenta banského okolia (1815), trojstom výročí reformácie (1817) a úmrtí najvyššieho inšpektora evanjelických cirkví v Uhorsku Petra Baloga z Oče (1819). Dôvodom užšieho výberu kázni bol zrejme protirečivý vzťah súvekej spoločnosti k náboženstvu a cirkvi, s ktorým sa musel vyrovnáť aj B. Tablic. Možno to vyvodzovať z jeho vyjadrenia, že s vydaním zbierky váhal pre všeobecný pokles záujmu o náboženskú literatúru: „jak málo v nynějším nenábožném věku takovéto nábožné práce váženy bývají“ (Tablic 1821). Treba dodať, že jeho kázne majú okrem literárnej ceny nezanedbateľnú kultúrno-historickú hodnotu, lebo sú svedectvom o udalostiach, ktoré podnietili ich vznik. Niektoré obsahujú osobitné textové súčasti informujúce

podrobne o priebehu pamätných udalostí (správy o inštalácii A. Lovicha a svätení jubilea reformácie v superintendencii banského okolia) alebo biografie významných osobností pracujúcich pre dobro evanjelickej cirkvi augsburského vyznania (A. Škultéty, P. Balog z Oče). Je však nesporné, že B. Tablic publikoval kázne, ktorých obsahom chcel výraznejšie formovať mienku potenciálneho čitateľa a hodnotovo správne rozvíjať jeho osobnosť.

Tablicova hodnotová orientácia, na ktorú v príspevku upriamujem pozornosť, súvisí pochopiteľne s jeho kňazským povoláním a vzdelaneckými záujmami. Výraz našla nielen v kázňach, ale aj v poetických výpovediach. Ako príklad možno uviesť programové básne *Svobodné volení*, *Spisovatel*, *Světlo literního umění* a *Slávia věncem ozdobená*, ktoré s výnimkou druhej tvoria Tablicov „vrcholný národnobuditeľský triptych“ (Brtáň 1974: 157). V skladbách vyzdvihuje duchovné hodnoty, ktoré stimulujú ľudské snaženie a umožňujú človeku nájsť vnútorný pokoj a vyrovnanosť. V básni *Svobodné volení*, do ktorej „takticky vkomponoval svoj súbor hodnôt i tvorivých postupov“ (Rišková 2019: 62), si básnický subjekt z ponúkaných možností vyberá službu bližnému, o ktorej je presvedčený, že naplní jeho život hlbším zmyslom a dá jeho činom správnu motiváciu: „*hanebný jest život, živu být jen sobě / k břemenu jest obci soběc v každé době*“ (Tablic 1806: 18; Tablic 2019: 92). Motív služby v prospech užšieho spoločenstva a zasadzovania sa za všeobecné blaho ľudstva sa objavuje tiež v básni *Spisovatel*: „*Totě nadevšecko zboží, / když se štěstí bližních množí, / jakát plnost radosti, / stírat slzy žalosti*“ (Tablic 1812: 106; Tablic 2019: 582). V skladbe *Světlo literního umění* hovorí o kultúrnych a umeleckých hodnotách. Načiera v nej totiž do dejín vzdelanosti svojej uhorskej vlasti, v chronologickom slede vyratáva významné dejinné medzníky a vyznačuje tvorivý slovenský podiel. Otvorenie slovenskej katedry na bratislavskom lýceu na čele s Jurajom Palkovičom v novembri 1803, ktorému skladbu venoval, predstavuje ako ďalší významný príspevok Slovákov k rozvoju uhorskej vzdelanosti: „*V panonském až po dnes ještě světě / kvete utěšeně Múza přešporská, / jako růže v přemileném létě, / plesejž nad tím, drahá vlasti Uherská!*“ (Tablic 1806: 126-127; Tablic 2019: 210-211). Novú slubnú etapu v rozvoji slovenskej literatúry ilustruje v básni *Slávia věncem ozdobená* konkrétnym úsilím početných vzdelancov: „*I Semian případnosti krajinské / nám jeví králů činy hrdinské. / A Lipský celou vyobrazuje / vlast, města, hory, vody maluje*“ (Tablic 1812: 14; Tablic 2019: 500). Morálne a umelecké kréda, ktoré B. Tablic vyslovuje v uvedených básnických skladbách, sú zväčša vnímané ako postoje typicky osvietenského vzdelanca. Valér Míkula však na príkladoch z Tablicovej pôvodnej i prekladovej básnickej tvorby ukazuje, že nejde o štandardného osvietenského autora, a tento názor vzťahuje aj na širší okruh slovenských tvorcov. „Nedá sa teda povedať, že by sme v počiatkoch národnoobrodeneckej literatúry (lebo zdá sa, že Tablicov prípad nie je osihotenný), mali dočinenia s výrazným, sebavedomým osvietenským ‚ja‘, markantne sa prejavujúcim vo svojich textoch i v praktickej činnosti. Možno teda hypoteticky označiť slovenské osvietenecké ‚ja‘ za ‚ja‘ nesmelé?“ (Míkula 1997: 163). Tablicov nie celkom jednoznačný príklon k osvietenstvu vysvetľuje V. Míkula v súvisi s jeho klerikalizmom a tiež s veľkou mierou esteticej (žánrovej) nesúrodosti jeho tvorby: „Okrem básní, v ktorých vyjadruje osvietenské názory a postoje, nájdeme uňho veľmi časté recidívy barokového vnímania sveta, no na druhej strane i názvuky preromantizmu v niektorých lyrických piesňach inšpirovaných nemeckými

608 predlohami. Okrem toho sa rád pohybuje v nižších sférach literatúry – niektoré jeho skladby sú na nerozlíšenie od pololudových jarmočných hrôzostrašných piesní či od lascívnych zveršovaných anekdot, aké sa tradovali a odpisovali v zborníkoch kolujúcich medzi málo kultivovanou uhorskou vidieckou šľachtou“ (Mikula 1997: 155). Podobne Miloslav Vojtech charakterizuje B. Tablica ako „tzv. syntetickú osobnosť, ktorá v sebe spája nielen celý komplex úrovne umeleckého vývoja od konca baroka po preromantizmus, ale aj celú škálu oblastí dobovej kultúry, kde patrila okrem umeleckej literatúry, prekladateľských aktivít, literárnej histórie aj publicistika, editorská práca, osvetová činnosť a kultúrno-vedecké a organizačné aktivity“ (Vojtech 2004: 34).

Niet pochybností, že charakter literárnej tvorby a šírka Tablicových záujmov boli ovplyvnené špecifickou situáciou domáceho prostredia v čase obnovenej náboženskej slobody nekatolíkov po vydaní Tolerančného patentu (1781) a po jeho uzákonení (1791), ktorým došlo k úplnému zrovnoprávneniu evanjelických cirkví s rímsko-katolíckou cirkvou. Nová situácia motivovala evanjelickú inteligenciu tvorivo rozvíjať podnety, ku ktorým sa dostala počas zahraničných univerzitných štúdií, ktoré boli častejšie ako v prípade príslušníkov katolíckej inteligencie, u ktorých sa uplatňoval kultúrny vplyv Viedne (Hučko 1964: 48).

Vplyvom osvietenského racionalizmu stúpol význam etiky, označovanej často ako morálna filozofia. Filozofické úvahy a morálne normy bolo treba sprostredkovať verejnosti v zrozumiteľnej podobe (Im Hof 2001: 141). S osobitným dôrazom na problematiku etiky, normy konania a z nich vyplývajúce úlohy jednotlivca, sa stretávame v dobe osvietenstva aj v textoch evanjelických kňazov slovenského pôvodu. Podľa slov teológa Jána Michalka pritom nejde o „tak hrubozrnný racionalizmus, ako on vyznieva z kázni nemeckých evanjelických kazateľov tejto doby“ (Michalko 1955: 23). Mierny racionalizmus, čiže nie celkom jasná kristologická orientácia, je črtou aj teologického smerovania Tablicových kázni. To znamená, že sa v nich primárne netematizuje poslanstvo evanjelia. „Niektoré sa Krista letmo dotknú, iné ho však vôbec ani nespomenú. Predmety kázni, i keď nie sú čisto etické, sú však všeobecno-náboženské a nie špecificky kresťanské“ (Michalko 1955: 52). Možno povedať, že mladšia evanjelická inteligencia, ku ktorej zaraďujem aj B. Tablica, prechovávala k aktuálnemu kultúrnemu hnutiu, ako sa osvietenstvo zvykne definovať, pomerne ústretové postoje. Ale staršia generácia evanjelických vzdelancov reagovala na idey osvietenstva s istým dešpektom. Príkladom sú odmietavé postoje dvoch známych, literárne činných evanjelických farárov Michala Institorisa Mošovského (1732 – 1803) a Pavla Šramka (1743 – 1831). M. Institoris chápal osvietenскую teológiu ako „väčšie ohrozenie než zásahy štátnej moci a v obave pred zhubným vplyvom ‚modernizmu‘ dokonca uvažoval požiadať panovníka o obmedzenie možností štúdia teológov v zahraničí!“ (Kowalská 2001: 143). P. Šramko odporúčal obsadzovať služobné miesta v cirkvi a vychovávateľské posty v rodinách výlučne vzdelancami, ktorí neboli stúpenkami osvietenského racionalizmu (Kowalská 2001: 178). Nesúhlasné reakcie vyvolal najmä postup francúzskych revolučných síl, ktorý neschvalovali ani mladší evanjelickí vzdelanci. Na zosadenie francúzskeho panovníka Ľudovíta XVI. z trónu a proces s ním i následný revolučný teror reagoval B. Tablic básňou *Smrt Ľudvíka XVI., krále francouzského*, kde ho vyzdvihol ako mravného a čestného muža („*přesvaté mravnosti největší milovník*“), ktorý si rozhodne nezaslúžil

odsúdenie a popravu (Tablic 1806: 39; Tablic 2019: 123). Na pevnú zakorenenosť v kresťanstve ako špecifickú črtu slovenského modelu osvietenstva, na rozdiel od racionalistického „západoeurópskeho“ modelu, poukázala pred časom literárna historička Eva Fordinállová (2013: 53).

O význame náboženstva a jeho prítomnosti v ľudskom živote a spoločnosti sa v osvietenskej dobe veľa diskutovalo. Jedna časť mysliteľov 18. storočia konštatovala absolútny úpadok náboženskej viery, druhá bola presvedčená o radikálnom posune v jej význame a kontexte (Outram 2005: 111). Immanuel Kant vo svojej známej odpovedi na otázku, čo je osvietenstvo (*Was ist Aufklärung*, 1783), hovorí, že síce zatiaľ široká verejnosť nie je schopná racionálne posudzovať záležitosti náboženstva, ale pomaly ubúdajú prekážky, ktoré tomu bránia:

„Ještě velmi mnoho chybí k tomu, aby lidé při současném stavu věcí měli v souhrnu již sami schopnost používat bez vedení jiných s jistotou a správně svůj rozum ve věcech náboženství nebo aby k této schopnosti mohli být přivedeni. Avšak máme zřetelné známky toho, že se jim nyní otevírá pole, aby se tímto směrem svobodně propracovávali a že postupně ubývá překážek bránících všeobecně osvětě a úniku z existující, vlastní vinou způsobené nesvéprávnosti“ (Im Hof 2001: 140).

Na v spoločnosti rastúce pochybnosti o význame náboženstva reagoval B. Tablic v reči *Co biskup činiti má, aby užitek z náboženství Kristova v krajině obdržán byl* venovanej inštalácii superintendenta Krištofa Lyciho. Jednoznačne sa stavia na obranu náboženstva a hovorí, že zo sporov medzi príslušníkmi rôznych vierovyznaní, z krvavých potýčok obyvateľstva, vojen medzi krajinami, popráv a vyhnanstva, zo strádania hladom a zo všetkého utrpenia netreba obviňovať kresťanstvo, ale na vine je prevrátené zmyšľanie jeho vyznávačov, ktorí nekonajú podľa Božích prikázaní. Príčina zla, ktoré páchajú, spočíva v ich neznalosti pravej podstaty kresťanského náboženstva. Dobre a verne odovzdané kresťanské učenie pokladá B. Tablic za jednoznačne prospešné pre krajinu, lebo posilňuje morálku jej obyvateľov. Pokojný a nerušený život spája s rastúcim počtom morálne zreých jedincov. Klesajúci záujem o náboženstvo pripisuje uvoľnenej morálke a stúpajúcejmu počtu nečestne konajúcich obyvateľov.

„Věc zajisté jest nade vší pochybnost jistá, že štěstí krajinské jen na šlechetnosti mravů může a musí pevně býti založeno. Podlé toho, jako v krajině počet lidí vedlé mravního zákona, jenž jest vůle Boží se řídících roste, podlé toho i krajina schopnější se k štěstí stává; jako ale počet šlechetných lidí v krajině se umenšuje, tak a v té míře i celá krajina od štěstí svého opravdového se vzdaluje“ (Tablic 1808: 24).

Zdôrazňuje silnú motiváciu kresťanského náboženstva, založeného na vôli Boha, ktorý je najvyššie dobro a dokáže povzbudzovať človeka k mravne bezúhonnému konaniu oveľa viac ako jeho prirodzené uvedomovanie si dobra a svedomie.

„Ačkoli pak citění toho, což dobrého jest, do srdce přirozením jest člověku vštípené, až i samo svědomí k dobrému ho upomíná; nic méně však předce náboženství křesťanské mnohem důležitěji, působlivěji a mocněji nás k takovému mravů šlechetnosti podněcuje, ono silnějších nám k ní důvodů podává, když ji nejen na obecnou srovnalost našich

cítění s mravním člověka přirozením a jeho sporadáním, ale na vůli Boží zakládá, kterýž poněvadž jest nejvyšší dobrota, musí v dobrotě zalíbení míti“ (Tablic 1808: 24-25).

B. Tablic uvažuje o mravnom zákone, ktorý má človek zakorenený hlboko v sebe, ako o Božom zákone. Podrobne charakterizuje päť oblastí, v rámci ktorých náboženstvo so svojim dôrazom kladeným na morálnu výchovu človeka môže výrazne prispieť k rozvoju a blahu krajiny. V prvom rade vyzdvihuje podiel náboženstva na ochrane majetku, cti, zdraví a živote všetkých obyvateľov, od kráľa až po poddaných, čo zdôvodňuje tým, že náboženská viera odvádza od zlých činov, zabráňuje páchať bezprávie na iných ľuďoch a spôsobať im škodu. Tým, že ľudskú spoločnosť chápe ako jedno telo, ktoré má jedného otca a ktorého údy spolupracujú a navzájom si pomáhajú, prispieva k duchovnej jednote, svornosti a jednomyseľnosti. Usmerňuje obyvateľov k ochotnému plateniu daní a vykonávaniu prác, dáva im silu, trpezlivosť a odvahu znášať všetky verejné ťarchy. Napomáha pokoju a poriadku v krajine, bráni vzburám poddaných. Obyvateľov motivuje k pestovaniu dobrých vzťahov v manželstve, rodine a službe, čoho výsledkom sú potom šťastné a vydarené manželstvá, dobre vychované deti, verné a poslušné služobníctvo.

K otázke náboženskej výchovy sa vyjadruje v kázni *Řeč při příležitosti slavné instalací jeho důstojnosti p. Adama Danielovi Lovicha*, ktorú venoval nástupcovi K. Lyciho v úrade superintendenta. Konfrontuje v nej minulé a aktuálny stav cirkevnej disciplíny a opätovne konštatuje pokles významu náboženstva v osvietenскеj spoločnosti a s tým súvisiacu uvoľnenú morálku kresťanov. „Předešlých časů tvrdší kázeň v církvích zachována byla, ale i větší byla náboženství vážnost; za našich osvícenějších času na mnoha místech volněji se pustila křesťanům uzda, a zřejmě jest větší mravů porušenost, větší i neucta, která se tudy náboženství děje“ (Tablic 1821: 55). Pokúša sa vyrovnáť so stále sa množiacimi výčitkami týkajúcimi sa náboženskej vlačnosti svojich súvercov. Riešenie kritického stavu, do ktorého sa cirkev dostala, vidí v neustálom zdôrazňovaní dôležitosti náboženstva tak pre osobný rast jednotlivca, ako aj pre napredovanie celej spoločnosti. K uvedomovaniu si tejto skutočnosti a prehĺbeniu konfesijného povedomia vyzýva celú evanjelickú komunitu bez rozdielu: „Musíme tedy všecku svou snažnost tam obrátiti, abychom náboženství mezi sebou ve vši vážnosti zachovali. Čím více ho sobě vážiti budeme, tím více se po něm roztoužíme, tím více se tedy i vlačnost v náboženství mezi námi tratiti, tím více se svatý oheň pravé horlivosti pro náboženství v našich srdcích rozpalovati bude“ (Tablic 1821: 35-36).

Pri vyznačovaní významu náboženstva v osobnom živote človeka argumentuje B. Tablic nielen vecne, ale viac využíva aj formu obrazného jazyka. Niektoré pojmy nepoužíva v čisto biblickom význame, ale dáva im osvietenске zafarbenie – napríklad pojem svetla získal v 18. storočí novú hodnotu, vyskytoval sa v rôznych charakteristikách, keďže žiara nového svetla mala preniknúť do všetkých oblastí ľudského počínania a poraziť tmu v myslení (Im Hof 2001: 10-11). V tomto širšom kontexte treba chápať aj Tablicovo prirovnanie náboženstva k slnku, ktoré svieti v temnotách ľudského života: osvetľuje ľudský rozum, poučuje o najdôležitejších veciach, učí poznávať Boha, zvlášť jeho lásku zjavenú v Kristovi, Božiu múdrosť a starostlivosť a oboznamuje so životom po smrti. Zbavuje človeka mylných učení a poverčivosti, čiže dáva ľudskému životu zmysluplný cieľ. Náboženstvo prirovnáva B. Tablic aj k silnej uzde, ktorá odťahuje človeka od

hriechu a zabraňuje mu konať zlé – hriešne – skutky. „Že mnohý mladý človek na rozcestí bezbožnosti prichádza a rozličných hanebných výstupkov se dopustí, toho tak hlavná býva príčina, že náboženstvom do srdca svojho vštípeného nemá, a tak nemá uzdy, ktorá by ho od hriechu mocne zdržovala“ (Tablic 1821: 40). Uvedená metafora má však biblický podklad.

Náboženstvo vníma ako silný motivačný činiteľ, ktorý pobáda človeka k mravnej bezúhonnosti tým, že jeho myseľ odvádza od sústredenia sa na pozemské záležitosti a upriamuje ju na duchovno. Pokladá ho za prameň vnútorného pokoja, lebo učí človeka spoliehať sa na Boha, zbavovať sa každodenných starostí a pochybností, robí teda jeho život znesiteľnejším a príjemnejším, ukazuje človeku jeho miesto v pozemskom svete, ako môže žiť šťastne, a napokon mu dáva aj nádej na lepšiu kvalitu života po smrti. Na zachovaní vážnosti náboženstva v spoločnosti majú podľa neho pracovať predovšetkým kňazi a kazatelia, ktorí sú poverení mravným formovaním členov svojich spoločenstiev preto, lebo túto pomerne náročnú a dlhodobú úlohu dokážu zvládnuť zo všetkých vzdelancov najlepšie.

„Kazatelé vždycky predce jsou a zůstanou ti lidé, kterým jedno nejzvláštnější dílo v obci jest svěřeno, dílo mravního lidí vychovávaní, aby totiž lid, jak na rozumu, tak i na srdci vzdělávali, a zvláště k pobožnosti vedli, a není na světě žádného národu, ani mezi uměních nejvycvičenějšími národy, který by toto dílo v tak velikém obsahu jiné nějaké společnosti svěřil, leč kněžím a kazatelům. Nemá-li tedy tento výbor mužů ve vši vážnosti držán býti?“ (Tablic 1821: 53)

Apeluje na kňazov a kazateľov, aby náboženskú výchovu realizovali dôsledne a viedli mladých ľudí k plneniu si základných kresťanských povinností – k modleniu sa a zúčastňovaniu sa na bohoslužbách, a aby sa postarali o dobrú organizáciu služieb Božích a ich súčasťou, ako je kázanie Božieho slova, prisluhovanie sviatostí, spevy a modlitby. Osobitne sa však zameriava na dodržiavanie primeranej disciplíny: členov cirkvi nabáda k preukazovaniu úcty služobníkom a služobníkom zase kladie na srdce, aby sa usilovali byť vzorom v počínaní si v rôznych cirkevných záležitostiach.

K aktívnej účasti vzdelaných ľudí v cirkevnom a verejnom živote vyzýva tiež v dvoch pohrebných kázňach. V kázni *Památka dobre zasloužilých lidí, i po jejich smrti živá a požehnaná* oceňuje celoživotný podiel skalického učiteľa A. Škultétyho na rozvoji cirkvi i obce. V tejto súvislosti podáva charakteristiku učiteľského povolania ako psychicky náročného, ale pritom málo oceňovaného. „Jejich zásluhy tím větší jsou, čím větší obtížnosti při svém povolání zakušovali musejí; čím více mnohokrát i jejich zdraví při tom hyne, a čím častěji těžká uzkost, bolestne pohanění, trpká nevděčnost těch, jichžto oni dobrodincové jsou, a mnohá jiná neřest jejich ouřadu tovaryšové jsou“ (Tablic 1803: 20).

Za príkladné označuje nielen Škultétyho prácu učiteľa, ale aj jeho účinkovanie ako kantora a organistu, navyše autora notovaného spevníka *Melodyatura aneb Partytura* (Brno 1798) zostaveného z duchovných piesní vybraných z Trnovského *Kancionála* a *Evanjelického funebrála*. A. Škultéty napĺňa Tablicovu predstavu o pozemskom dobrodincovi, ktorý významom svojho účinkovania presahuje život jednej generácie a ktorého meno sa natrvalo zapísalo do kolektívnej pamäti širokého okolia.

„Kdo k. p. veřejná náká ustanovení, k napomožení štěstí lidskému i po smrti učinil; kdo chrám, neb školu založil neb nadal; kdo živ jsa svou fundací k tomu napomohl, že i po smrti jeho, lidé v chrámě neb v škole k bázni Páně, k poznání Ježíše Krista a jeho spasitelného učení, i k pobožnosti vedeni bývají, ten člověk i po smrti ještě živ jest; ten i po svém časném skonání, takovýmto užitečným ustanovením přemnoho dobrého působí, stává se dobrodincem nejpozdějšího potomstva, jehož štěstí i nejsa více této země obyvatelem, znamenitě napomáhá“ (Tablic 1803: 27).

Konštatuje, že z podielu na pozemskom blahu nemožno vylúčiť žiadneho človeka, ani pastiera či nádenníka, ale mieru zásluh určuje prospešnosť ich činnosti, ktorá je zväčša podmienená kvalitou vzdelania. Zvlášť vyzdvihuje tvorcov užitočných objavov, pričom podrobnejšie informuje o dvoch vynálezoch – o kníhtlačí a vakuine proti kiahňam, ku ktorým mal ako literárny tvorca a absolvent univerzitého kurzu prednášok z medicíny zvlášť blízko (Tablic 1803: 17-19). Mimochodom, na potrebu zvyšovania vzdelanostnej úrovne obyvateľstva poukazuje aj Tablicov spolupútnik J. Palkovič v úvodníku prvého čísla svojho *Týdenníka*. Podľa J. Palkoviča „pravá osvietenosť“ či „vzdelaný rozum“ je nevyhnutným predpokladom dobrého uplatnenia sa človeka v živote i dôvodom jeho spoločenského uznania: „A ač někdy bohatici a velící světa nad moudrého se povýší; však zavdáli se nějaká vážná a veliká důležitost, zajisté celá obec pohledá a na předeck postaví toho, kteréhož rozum i srdce vzděláno jest“ (Palkovič 1812: IV).

Nezištné konanie pre obec, dobro a blahobyť štátu sa očakávalo v osvietenскеj dobe zvlášť od ľudí, ktorí získali nejaké význačné postavenie (Im Hof 2001: 181). Takýto príklad nezištného konania podáva B. Tablic v pohrebnej kázni *Řeč na památku pohřbu jeho excelenci p. Petra Baloga z Oče*. P. Baloga, krajinského hodnostára a vrchného inšpektora evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Uhorsku, predstavuje ako človeka obetavo slúžiaceho vlasti a cirkvi dlhé obdobie (päťdesiat rokov), vyzdvihujúc jeho individuálne čnosti orientované v prospech verejnosti: hlbokú múdrosť („hluboká moudrosť“), rozvážnu prezieravosť („rozšafná opatrnosť a prozřetedlnosť“) a neúnavnú vytrvalosť („neunavená stálost“) (Tablic 1821: 117). No hlavne oceňuje Balogov podiel na vnútornej stabilite cirkvi, za čo mu patrí duchovná odmena v podobe spokojnosti plynúcej zo splnenia všetkých záväzkov, Božieho zaľúbenia vo vernom služobníkovi, radostného očakávania dobrého života po smrti a Božej milosti. Toto Tablicovo ocenenie zomrelého je zároveň výzvou adresovanou ostatným členom cirkvi, aby sa zapojili do práce pre spoločné dobro.

Z pohľadu osvietenскеj vzdelanosti je zaujímavá tá časť kázne, v ktorej sa B. Tablic vyjadruje k smerovaniu vzdelávacieho programu v školách. Odmieňa vyučovanie obmedziť iba na svetské predmety a úplne z neho vylúčiť náboženstvo s mravoukou – tento krok totiž spája s hrozbou anarchie v spoločnosti, nerešpektovaním autorít a neposlušnosťou obyvateľstva. Zdôrazňuje výchovné ciele náboženstva, ktoré formujú vzťah k Bohu, ľuďom a vlasti a vedú k aktívnej účasti na rozvoji spoločnosti. „Běda tomu národu, který ze svých škol náboženství vypovídá, a tudy k nepoddanosti a k neposlušnosti poddaných grunt klade; a naproti tomu blahoslavený jest ten národ, který v svých dobře spořádaných školách zvláštní ohled má na náboženství, které srdce k lásce jak k Bohu, tak

i k lidem, i k lásce vlasti a k obecnému dobrému nakloňuje, a ľudí k vykonaniu všetkých užitečných ustanovení mocne probuzuje“ (Tablic 1821: 122). Upozorňuje na dôsledky neadbalej mravnej výchovy v praktickom živote, lebo mravne nezrelý človek si neplní svoje povinnosti v zamestnaní, nepočuje dobre hlas svojho svedomia a neriadí sa náboženskými príkazmi.

Náboženstvo chápe B. Tablic aj ako významný vzdelanostný a kultúrnotvorný fenomén. Je to zreteľné v kázni *Řeč při památce milostivého léta*, v ktorej rozoberá prínos reformácie, s upozornením na mimoriadny význam Lutherovho prekladu Biblie do materinského jazyka pre rozvoj čitateľskej kultúry v nemeckom jazykovom prostredí aj v celosvetovom meradle: „To bylo vítězství, kteréž světlo nad tmou a pravda nad bludy obdržela, takže kdyby Luter i nic více nebyl učinil, než že Bibli s. do mateřského jazyka přeložil a ji lidem k čtení, a o pravdách v ní obsažených přemýšlování byl podal, již proto by hluboké vážnosti i nejpozdnějšího světa, a pamětné sloupy vděčného potomstva byl zasloužil“ (Tablic 1821: 82-83). S ohľadom na stimulovanie rozvoja literárnej kultúry pripomína, že medzi prostriedkami, ktorými Martin Luther prispel k náprave cirkvi a všestrannejšiemu kultivovaniu jej členov, boli práve modlitby a piesne, ktoré sa v evanjelických zboroch stali nástrojom náboženského vzdelávania, mravného cibrenia a estetického zážitku. „Křesťanských zpěvu a modliteb veliká jest cena. Oni pozdvihují ducha člověka k nebi, naplňují jej vroucností a nábožností, dodávají člověku chuti k pobožnosti, a vzbuzují v srdci svatá hnutí, pobožná citění a předsevzetí, a taková i chovají v něm a zdržují, a tudy člověka ke všelikým dobrým skutkům náchylnějšího a ochotnějšího činí“ (Tablic 1821: 90-91).

V kázni *Řeč při příležitosti chval božích za příčinou Jeho Jasnosti císa. královské Františka I-ho dědičným rakouským císařstvom zvelebení* venovanej korunovácii uhorského kráľa Františka II. za rakúskeho cisára (František I.) kreslí B. Tablic ideálny obraz panovníka, pričom sa odvoláva na negatívne a pozitívne príklady vybrané z biblických kníh. Tradičný vzor vzdelaného panovníka predstavuje v osobe kráľa Šalamúna s jeho vlastnou umeleckou tvorbou (príslovia a piesne) a náučnou spisbou. Šalamúnove prírodovedné vedomosti zaznamenané v Prvej knihe kráľov (5, 13: „Hovoril o stromoch...“; „Ďalej hovoril o zvieratách, o vtákoch, o plazoch a rybách“) tľmočí jazykom osvietenkej doby: „psal historii přirození“ (Tablic 1821: 16). Vizitkou panovníka majú byť nielen jeho vzdelanie a kultivovanosť, ale tiež rastúci počet vzdelaných ľudí v krajine: „Čím větší počet takovýchto o květ literního umění horlivě pečujících mužů jest v krajině, tím k většímu to zvelebení mocnáři té země slouží“ (Tablic 1821: 16). Úspešnosť panovníka podmieňuje jeho vzťahom k spravodlivosti, uplatňovaním zákona v súdnych sporoch bez ohľadu na osobu, jej spoločenský status, pôvod a vierovyznanie.

Dôležitým ukazovateľom úspešnej vlády je aj rozvoj obchodu v krajine. B. Tablic chápe obchod nielen ako zdroj naplnenia materiálnych potrieb obyvateľstva a ich bohatstva, ale tiež ako vhodnú príležitosť na rozvíjanie ich rozumových schopností, vedomostí a zručností.

„Kupectví jestif jeden hlavní pramen mnohého pohodlí pro krajinu, nejen proto, že lidem dopomáhá k zboží a někdy i k velikému bohatství, ale i proto zvláště, že se lidé kupectvím se zanašejíce rozumu svého užívají, a o rozličných věcech přemýšlovají učí, zrůstají v znalosti mnohých užitečných věcí a stávají se vždycky umělejší a užitečnější

mocnáre svého poddaní, kteří v čas potřeby, v čas vpádu nepřátelských do krajiny, aneb i když se užitečná ustanovení v krajině k jejím štěstí činí, i větším svým jmením, více než ostatní krajinskému štěstí napomoci mohou“ (Tablic 1821: 17-18).

Tablicove náhľady na náboženstvo a vzdelanosť, na ktoré som v krátkom prehľade poukázala, sú v mnohom zhodné s názormi, ktoré neskôr vyslovil Ján Kollár v kázni *Výbornost pravé osvety* (1844). Tablica možno totiž priradiť ku kazateľom, o ktorých J. Kollár hovoril, že si zvolili zlatú strednú cestu života, lebo obrátili pozornosť „k ľudu a národu, k životu a spoločnosti, ku školám a výchove a k iným dôležitým otázkam ľudstva“. Je to cesta „ozajstného a rozumného osvietenia, ktoré kresťanské náboženstvo schvaľuje“ (Kollár 1844: 4). Možno povedať, že obidvom vzdelancom bol vlastný osvietenský všeobecný záujem o človeka, disponovali „cnosťou, ktorá v osvietenskej etike zaujímala jedno z popredných miest a predstavovala aktívnu realizáciu náboženského postoja“ (Im Hof 2001: 180).

Vo svojich úvahách o význame náboženstva a úlohách náboženskej výchovy v osobnom živote jednotlivca a vo fungovaní občianskej spoločnosti, rozvíjaných v príležitostných rečiach, zatiaľ literárnou históriou nereflaktovaných, sa B. Tablic javí ako umiernený osvietenský mysliteľ. Umiernenosť tkvie jednoznačne v jeho aktívnom náboženskom postoji, ktorý bol pre jeho tvorbu určujúci.

Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu APVV-19-0158 *Slovenská kázňová spisba v 19. storočí*. Zodpovedný riešiteľ: prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD. Doba riešenia: 2020 – 2024.

Pramene

- KOLLÁR, Ján, 1844. *Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči k napomenutí pobožné národnosti. Díl druhý*. V Budíně: Jan Gyurian a Martin Bagó.
- PALKOVIČ, Juraj [P. J.], 1812. Předmluva. *Týdeník, aneb Císařské královské národní noviny*, roč. 1, č. 1, s. IV.
- TABLIC, Bohuslav, 1803. *Památka dobře zasloužilých lidí, i po jejich smrti živá a požehnaná*. V Uherské Skalici: František Škarnicl.
- TABLIC, Bohuslav, 1806. *Poezye. Díl první*. Ve Vacově: Antonín Gotlib.
- TABLIC, Bohuslav, 1807. *Poezye. Díl druhý*. Ve Vacově: Antonín Gotlib.
- TABLIC, Bohuslav, 1808. Co biskup činiti má, aby užitek z náboženství Kristova v krajině obdržán byl. In *Orationes*. Neosolii: Typis Joannis Stephani, s. 11-56.
- TABLIC, Bohuslav, 1812. *Poezye. Díl čtvrtý*. Ve Vacově: Antonín Gotlib.
- TABLIC, Bohuslav, 1821. *Sbirka svatých řečí*. Ve Vacově: Antonín Gotlib.
- TABLIC, Bohuslav, 2018. Nejmoudřejší a nás k štěstí vedoucí cesty Boží. In BRTÁŇOVÁ, Erika, ed. *Slovo Pánovo zůstává navenky. Z kázňové tvorby slovenských spisovatelů 18. – 19. století*. Bratislava: Veda, s. 53-62. ISBN 978-80-224-1683-2.
- TABLIC, Bohuslav, 2019. *Poezye*. Ed. Lenka Rišková. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1798-3.

Literatúra

- BAHR, Eberhard, 2006. *Dějiny německé literatury. Svazek 2. Od osvícenství k době předbřeznové*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1017-5.
- BRTÁŇ, Rudo, 1974. *Bohuslav Tablic (1769 – 1832). Život a dílo*. Bratislava: Veda.
- FORDINÁLOVÁ, Eva, 2013. *Tajomné pramene v nás*. Bratislava: Literárne informačné centrum. ISBN 978-80-8119-071-1.
- HUČKO, Ján, 1964. Sociálne zloženie a pôvod slovenskej inteligencie v prvej fáze národného obrodzenia. In *K počiatkom slovenského národného obrodzenia*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 31-54.

- IM HOF, Ulrich, 2001. *Evropa a osvícenství*. Přeložil Alexej Kusák. Praha: NLN. ISBN 80-7106-394-1.
- KOWALSKÁ, Eva, 2001. *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava: Veda. ISBN 80-224-0704-6.
- MICHALCO, Ján, 1955. *Kázňové smery*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius.
- MIKULA, Valér, 1997. Bohuslav Tablic a osvietenstvo. *Slovenská literatúra*, roč. 44, č. 3, s. 153-163. ISSN 0037-6973.
- OUTRAM, Dorinda 2005. *The Enlightenment*. Second edition. Cambridge: University Press. ISBN 13-978-0-521-83776-7.
- RIŠKOVÁ, Lenka, 2019. Básnik a jeho Poezye. In TABLIC, Bohuslav. *Poezye*. Ed. Lenka Rišková. Bratislava: Veda, s. 8-70. ISBN 978-80-224-1798-3.
- VOJTECH, Miloslav, 2004. *Literatúra, literárna história a medziliterárnosť*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského. ISBN 80-223-2017-X.

Doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: erika.brtanova@savba.sk